

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI**

**M.M. TULAXODJAYEVA, SH.I. ILHAMOV, K.B. AXMADJONOV,
SH. FAYZIYEV, M.X. XODJAYEVA, M.S. TULAYEV**

AUDIT

Darslik. 2-qism

TOSHKENT – IQTISODIYOT – 2018

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

**M.M. TULAXODJAYEVA, SH.I. ILHAMOV, K.B. AXMADJONOV,
SH. FAYZIYEV, M.X. XODJAYEVA, M.S. TULAYEV**

A U D I T

Darslik. 2-qism

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2017- yil
24- avgustdagi 603-sonli buyrug'iga asosan 5230900-Buxgalteriya hisobi va audit
(real sektor bo'yicha) talabalari uchun darslik sifatida tavsiya etilgan

TOSHKENT – IQTISODIYOT – 2018

Tulaxodjaeva M.M., Ilhamov Sh.I., Axmadjonov K.B., Fayziyev Sh., Xodjaeva M.X., Tulayev M.S.
Audit. Darslik. 2-qism. -T.: IQTISODIYOT, 2018 y. - 405b.

Darslik Davlat ta'lim standartining talablariga muvofiq tayyorlangan bo'lib, xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy-xo'jalik faoliyatining auditorlik tekshiruv uslubiyoti va usullariga bag'ishlangan

Darslik 5230900 «Buxgalteriya hisobi va audit» yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan, shuningdek undan 5230600 «Moliya», 5230700 «Bank ishi», 5230800 «Soliqlar va soliqa tortish», 5230100 «Iqtisodiyot», 5230200 «Menejment», 5230300 «Marketing» yo'nalishlarida ta'lim olayotgan talabalar ham foydalanishlari mumkin

Daralikning quyidagi boblari Tulaxodjaeva M.M. - (11.2-bob); Ilhamov Sh.I. - (11.3, 12.1, 12.3, 16-boblar), Axmadjonov K.B. - (11.1, 13-boblar); Fayziyev Sh. - (15.1-bob); Xodjaeva M.X. - (12.2, 15.2-boblar); Tulayev M.S. - (13.2, 14-boblar) mualliflar jamoasi tomonidan tayyorlandi.

Mas'ul muharrirlar: i.f.d., prof. Tulaxodjaeva M.M.,
 i.f.n., dots. Ilhamov Sh.I.

Taqrizchilar: i.f.d., prof. Xasanov B.A.
 i.f.n. Qo'ziyiv I.

Тулаходжаева М.М., Илхамов Ш.И., Ахмаджонов К.Б., Файзиёв Ш.И., Ходжаева М.Х., Тулаев М.С.
Аудит. Учебник. -Т.: IQTISODIYOT, 2018. - 405 с.

Ответственные редакторы: д.э.н., проф. Тулаходжаева М.М.,
 к.э.н., доц. Илхамов Ш.И.

Рецензенты: д.э.н., проф. Хасанов Б.А.
 к.э.н., доц. Кузиев И.

Учебник подготовлен в соответствии с требованиями Государственного образовательного стандарта и предполагает обучение студентов методологии и методики аудиторской проверки финансово-хозяйственной деятельности хозяйствующего субъекта.

Учебник предназначен для студентов по направлению 5230900 «Бухгалтерский учет и аудит». Кроме того данным учебником также могут пользоваться студенты по направлениям 5230600 «Финансы», 5230700 «Банковское дело», 5230800 «Налоги и налогообложения», 5230100 «Экономика», 5230200 «Менеджмент», 5230300 «Маркетинг».

Учебник подготовлен авторским коллективом: Тулаходжаева М.М. - (Глава. 11.2), Илхамов Ш.И. - (Главы. 11.3, 12.1, 12.3, 16); Ахмаджонов К.Б. - (Главы: 11.1, 13); Файзиёв Ш.И. - (Глава: 15.1), Ходжаева М.Х. - (Главы 12.2, 15.2), Тулаев М.С. - (Главы 13.2, 14)

Tulaxodjaeva M.M., Ilhamov Sh.I., Axmadjonov K.B., Fayziyev Sh., Xodjaeva M.X., Tulayev M.S.
Audit. The textbook. -T.: IQTISODIYOT, 2018. -408 с.

The textbook is prepared according to the requirements by the State educational standard and assumes the students training methodology and technique audit of financial and economic activity of the managing subject. The textbook is intended for the students on specialities 5230900 «Accounting and audit». Besides the given textbook is also usefull for post graduates, competitors, auditors, accountants, students of preparation and retraining the auditors

Responsible editors Under the general edition of the doctor of Economic Sciences,
 the professor **Tulakhodjaeva M.M.**,
 Candidate of Economic Sciences, docent **Ilhamov Sh.I.**

The reviewers: Doctor of Economic Sciences, professor **Xasanov B.A.**,
 Candidate of Economic Sciences, docent **Kuziyiv I.**

МУНДАРИЖА

KIRISH.....	7
11-bob. UZOQ MUDDATLI AKTIVLAR AUDITI	11
11.1. Asosiy vositalar auditi hususiyatlari va amallari.....	11
11.1.1. Asosiy vositalar auditing me'yoriy asoslari.....	11
11.1.2. Auditing maqsadi, vazifalari va manbalari.....	12
11.1.3. Asosiy vositalar auditing rejasi va dasturini tayyorlash.....	14
11.1.4. Asosiy vositalar bilan bog'liq muomalalarni buxgalteriya hisobida to'g'ri aks ettirilganligini tekshirish.....	21
11.1.5. Asosiy vositalar mavjudligi, saqlanishi va ulardan samarali foydalanish darajasini tekshirish.....	23
11.1.6. Asosiy vositalarga eskirish hisoblash to'g'riligini tekshirish.....	29
11.1.7. Asosiy vositalarni hisobdan chiqarilishi va tugatilishini tekshirish.....	36
11.1.8. Asosiy vositalarni ta'mirlash xarajatlarini tekshirish.....	41
11.1.9. Asosiy vositalar ijara munosabatlarini tekshirish.....	45
Nazorat uchun savollar.....	50
11.2. Nomoddiy aktivlar auditi hususiyatlari va amallari	51
11.2.1. Nomoddiy aktivlar auditing me'yoriy asoslari.....	51
11.2.2. Nomoddiy aktivlar auditing maqsadi, vazifalari va manbalari.....	61
11.2.3. Nomoddiy aktivlar auditing rejasi va dasturini tayyorlash.....	67
11.2.4. Nomoddiy aktivlar bilan bog'liq muomalalarni buxgalteriya hisobida to'g'ri aks ettirilganligini tekshirish.....	71
11.2.5. Nomoddiy aktivlar mavjudligi, saqlanishi va ulardan samarali foydalanish darajasini tekshirish.....	77
11.2.6. Nomoddiy aktivlarga amortizatsiya hisoblash, hisobdan chiqarish va tugatilishini tekshirish.....	83
11.2.7. Nomoddiy aktivlar auditing natijalarini umumlashtirish.....	96
Nazorat uchun savollar.....	91
11.3. Uzoq muddatli investitsiyalar auditi	91
11.3.1. Uzoq muddatli investitsiyalar auditing me'yoriy asoslari.....	91
11.3.2. Uzoq muddatli investitsiyalar auditing maqsadi, vazifalari va manbalari.....	98
11.3.3. Uzoq muddatli investitsiyalar auditing rejasi va dasturini tayyorlash.....	102
11.3.4. Uzoq muddatli investitsiyalar bilan bog'liq muomalalarni buxgalteriya hisobida to'g'ri aks ettirilganligini tekshirish.....	106
11.3.5. Uzoq muddatli investitsiyalarni qabul qilish va baholash to'g'riligini tekshirish.....	112
11.3.6. Uzoq muddatli investitsiyalardan samarali foydalanish darajasini tekshirish.....	115
11.3.7. Uzoq muddatli investitsiyalarni inventarizatsiya qilish tartibi va ularni natijalari to'g'ri rasmiylashtirilganligini tekshirish.....	118
Nazorat uchun savollar.....	122

12-bob. JORIY AKTIVLAR AUDITI	123
12.1. Tovar-moddiy zaxiralari auditi hususiyatlari va amallari	123
12.1.1. Tovar-moddiy zaxiralari auditining maqsadi va vazifalari.....	123
12.1.2. Tovar-moddiy zaxiralari auditining ma'lumot manbalari.....	124
12.1.3. Tovar-moddiy zaxiralari auditining tartibi.....	126
12.1.4. Tovar-moddiy zaxiralari saqlanishi va kirimini tekshirish.....	129
12.1.5. Tovar-moddiy zaxiralari to'g'ri baholanganligini tekshirish.....	136
12.1.6. Tovar-moddiy zaxiralari samarali ishlatilishini tekshirish.....	137
12.1.7. Tovar-moddiy zaxiralari inventarizatsiyadan o'tkazish tartibi..	138
12.1.8. Tovar-moddiy zaxiralari inventarizatsiya natijalari buxgalteriya hisobida to'g'ri aks ettirilganligini tekshirish.....	155
Nazorat uchun savollar.....	159
12.2. Tayyor mahsulot va tovarlar auditi hususiyatlari va amallari	160
12.2.1. Tayyor mahsulot va tovarlar auditining me'yoriy asoslari.....	160
12.2.2. Tayyor mahsulot va tovarlar auditining maqsadi, vazifalari va manbalari.....	162
12.2.3. Tayyor mahsulot va tovarlar auditining rejasi va dasturini tayyorlash.....	164
12.2.4. Tayyor mahsulot va tovarlar bilan bog'liq muomalalarni buxgalteriya hisobida to'g'ri aks ettirilganligini tekshirish.....	169
12.2.5. Tayyor mahsulot va tovarlar qabul qilish, baholash ularni kirimi va chiqimining to'g'riligini tekshirish.....	173
12.2.6. Tayyor mahsulot va tovarlar mavjudligi saqlanish va ulardan samarali foydalanish darajasini tekshirish.....	175
12.2.7. Tayyor mahsulot va tovarlarni inventarizatsiya qilish tartibi va ularni natijalari to'g'ri rasmiylashtirilganligini tekshirish.....	176
12.2.8. Tayyor mahsulot va tovarlarni sotish va hisobdan chiqarish to'g'riligini tekshirish.....	178
12.3. Pul mablag'lari auditi xususiyatlari va amallari	180
12.3.1. Pul mablag'lari auditining maqsadi, vazifalari va manbalari.....	180
12.3.2. Kassa muomalalarini tekshirish.....	185
12.3.3. Bank muomalalarini tekshirish.....	189
12.3.4. Valyuta schyotidagi muomalalar auditi.....	197
Nazorat uchun savollar.....	206
13-bob. MAJBURIYATLAR AUDITI	208
13.1. Hisob-kitoblar auditining xususiyatlari va amallari	208
13.1.1. Hisob-kitoblar auditining maqsadi, vazifalari va ma'lumot manbalari.....	208
13.1.2. Hisob-kitoblar auditi rejasi va dasturini tayyorlash.....	212
13.2. Mehnat haqi bo'yicha hisob-kitoblar auditi	219
13.2.1. Xodimlar bilan hisob-kitoblar auditining me'yoriy asoslari.....	219
13.2.2. Auditning maqsadi, vazifalari va manbalari. Auditning rejasi va dasturini tayyorlash.....	220
13.2.3. Xodimlar bilan mehnat haqi va boshqa muomalalar bo'yicha hisob-kitoblarni tekshirish.....	223

13.2.4. Mehnat intizomiga rioya qilish va ish vaqtidan samarali foydalanish darajasini tekshirish.....	226
13.2.5. Shtat jadvali va mehnat shartnomalarini tuzish. Ishga qabul qilish va bo'shatish qoidalariga amal qilish holatini tekshirish.....	227
13.2.6. Mehnat haqini hisoblash va hujjatlarda to'g'ri rasmiylashtirishni tekshirish.....	229
13.2.7. Xodimlar bilan mehnat haqi, mukofot, nafaqa va boshqa to'lovlar bo'yicha hisob-kitoblarni tekshirish.....	231
13.2.8. Mehnatga haq to'lashga oid xarajatlarni taqsimlanishini tekshirish.....	233
13.2.9. Jismoniy shaxslar bilan fuqarolik-huquqiy tusdagi shartnomalar bo'yicha hisob-kitoblarni tekshirish.....	236
13.2.10. Mehnat haqi va boshqa to'lovlardan daromad solig'i, turli xil ajratma va ushlanmalar to'g'ri hisoblanganligini tekshirish.....	238
13.3. Hisobdor shaxslar bilan hisob-kitoblar auditi.....	249
13.4. Mol yetkazib beruvchi va pudratchilar bilan hisob-kitoblar auditi...	257
13.5. Xaridor va buyurtmachilar bilan hisob-kitoblar auditi.....	264
13.6. Sho'ba va qaram xo'jalik jamiyatlari bilan hisob-kitoblar auditi....	271
13.7. Byudjet bilan hisob-kitoblar auditi.....	273
13.8. Ijtimoiy sug'urta va ta'minotga doir hisob-kitoblar auditi.....	276
13.9. Turli debitor va kreditorlar bilan hisob-kitoblar auditi.....	279
13.10. Ta'sischilarning ustav kapitaliga ulushlar bo'yicha hisob-kitoblarni tekshirish.....	282
Nazorat uchun savollar.....	288

14-bob. XUSUSIY KAPITAL AUDITI

14.1. Xususiy kapital auditining maqsadi, vazifalari va ma'lumot manbalari.....	290
14.2. Xususiy kapital auditining rejasi va dasturini tayyorlash.....	296
14.3. Korxonaning huquqiy maqomi va ta'sis hujjatlarining auditi.....	300
14.4. Ustav kapitali auditi.....	302
14.5. Rezerv kapitalini tekshirish.....	311
14.6. Sotib olingan xususiy aksiyalarni tekshirish.....	314
14.7. Taqsimlanmagan foyda (qoplanmagan zarar) shakllanishi va ishlatilishini tekshirish.....	315
14.8. Maqsadli tushumlar, kelgusi xarajatlar va to'lovlar rezervlari hisobini tekshirish.....	316
14.9. Ta'sis hujjatlarini tekshirish.....	320
14.10. Odatda sodir etiladigan xatoliklar.....	323
Nazorat uchun savollar.....	324

15-bob. DAROMAD VA XARAJATLAR HAMDA MOLIV'AVIY NATIJALAR AUDITI

15.1. Ishlab chiqarish xarajatlari auditi maqsadi, vazifalari, ma'lumot manbalari va me'yoriy asoslari.....	325
15.1.1. Ishlab chiqarish xarajatlari auditining xususiyatlari va amallari..	327
15.1.2. Asosiy ishlab chiqarish tarmoqlari auditining rejasi va dasturini	

tayyorlash.....	330
15.1.3. Mahsulotlar tannarxi to'g'ri aniqlanganligini tekshirish.....	338
15.1.4. Tugallanmagan ishlab chiqarishni tekshirish.....	339
Nazorat uchun savollar.....	343
15.2. Moliyaviy natijalar auditining maqsadi, tashkil etish va o'tkazish ketma-ketligi.....	343
15.2.1. Moliyaviy natijalar auditining rejasi va dasturini tayyorlash.....	348
15.2.2. Mahsulot sotishdan olingan yalpi moliyaviy natija auditi.....	351
15.2.3. Asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlarni tekshirish.....	356
15.2.4. Moliyaviy faoliyat bo'yicha daromad va xarajatlarni tekshirish...	360
15.2.5. Favqulodda foyda va zararni tekshirish.....	366
15.2.6. Yakuniy moliyaviy natijani tekshirish.....	368
Nazorat uchun savollar.....	372
16-bob. MOLIVAVIY HISOBOT AUDITI	
16.1. Moliyaviy hisobot auditining maqsadi, vazifalari va me'yoriy asoslari.....	373
16.2. Ichki nazorat tizimini baholash, auditni rejasi va dasturini tuzish...	376
16.3. Buxgalteriya hisobi schetidagi yozuvlarni asoslanganligin tekshirish.....	379
16.4. Korxonaning moliyaviy hisobotini o'rganish va u belgilangan muddatlarda topshirilishi ta'minlanishini tekshirish.....	392
16.5. Balans to'g'ri tuzilganligini tekshirish.....	397
16.6. Moliyaviy hisobot buzib ko'rsatilganligini aniqlash.....	399
Nazorat uchun savollar.....	403

KIRISH

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, davlatimiz chegaralari daxlsizligini, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik muhitini ta'minlash uchun muhim poydevor bo'ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi.

Iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish jarayonida turli xo'jalik yurituvchi subyektlar, mulkdorlar, kreditorlar va qarz oluvchilar, ijarachilar va pudratchilar, ta'minotchilar, iste'molchilar, boshqaruv organlarining manfaatlarini shakllandi. Aynan narxlarni erkinlashtirishning salbiy oqibatlari, iqtisodiyotni boshqarishda yuzaga kelgan qiyinchiliklar korxonalarining to'lov qobiliyatini yanada murakkablashtirdi hamda xo'jalik munosabatlarining aksariyat ishtirokchilari manfaatlariga putur yetkazdi.

Bugungi kunda respublikamiz iqtisodiyotining deyarli barcha tarmoq va sohalarida ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash tadbirlarining keng ko'lamda amalga oshirilishi raqobatdosh mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Biroq, bu boradagi jiddiy muammo – mahsulotlarimiz tannarxining yuqori darajada qolayotganligi ularning raqobatdoshligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Respublikamiz Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev tomonidan 2017-2021 yillarga mo'ljallangan harakatlar strategiyasida, «Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirishga yo'naltirilgan makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish, iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish bo'yicha institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini raqabatlantirish, hududlar, tuman va shaqarlarni kompleks va mutanosib holda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiy ettirish, investitsiyaviy muhitni yaxshilash orqali mamlakatimiz iqtisodiyoti

tarmoqlari va hududlariga xorijiy sarmoyalarni faol jalb etish»¹ vazifasi belgilab berilgan.

Ushbu vazifani amalga oshirish doirasida mamlakatimiz korxonalarida tannarxni pasaytirishning asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilarga alohida e'tibor qaratildi: import qilinadigan resurslar narxlarini qayta ko'rib chiqish va pasaytirish; mahalliy xomashyo va materiallardan foydalanish darajasini oshirish; foydalanilmayotgan ishlab chiqarish quvvatlarini konservatsiya qilish; materiallar sarfi me'yorlarini pasaytirish; mahsulotlar ishlab chiqarish texnologiyasini takomillashtirish; ma'muriy boshqaruv xodimlari sonini qisqartirish.

Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida real sektor korxonalarini qo'llab-quvvatlash bilan bir qatorda ularni sog'lomlashtirish tadbirlari ham muhim o'rin tutadi. Zero, uzoq davr mobaynida sifatsiz mahsulotni ishlab chiqarish, eskirgan texnika va texnologiya asosida zarar ko'rib ishlayotgan korxonalarni saqlab qolish iqtisodiyotning sog'lomligiga jiddiy putur yetkazishi mumkin. Bunday korxonalarni bankrot deb e'lon qilish hamda moliyaviy-xo'jalik faoliyatini tarkibiy o'zgartirish orqali qayta tuzish bu boradagi eng to'g'ri va samarali echim hisoblanadi.

Yuqoridagilarni ijobiy hal etish o'z navbatida buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit oldiga ham bir qancha masalalarni dolzarb qilib qo'yadi, jumladan: xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan amalga oshiriladigan xo'jalik operatsiyalarini buxgalteriya hisobining milliy va xalqaro standartlar talablari asosida hisobda aks ettirish, moliyaviy-xo'jalik faoliyatini va iqtisodiy barqarorligini tahlil qilish, moliyaviy hisobotini va boshqa moliyaviy axborot to'g'riligi va qonun hujjatlariga mosligini aniqlash maqsadida auditorlik tekshiruvini o'tkazish hamda boshqa malakali xizmatlar ko'rsatish va h.k.

Xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy hisoboti yuzasidan xulosa berishda auditorlar o'zlarining shaxsiy, haqqoniy va mutaxassisligi bo'yicha yuqori darajadagi bilimlariga tayanishlari lozim, zero auditorlar tomonidan xo'jalik subyektining moliyaviy hisobotlari to'g'risida berilgan beg'araz xulosadan mulk egalari, investorlar, kreditorlar, banklar aksiyalarni sotib olishda va sotishda, kreditlar va qarzlar berish to'g'risida qarorlar qabul qilishda foydalanadilar.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A. Karimov ta'kidlaganidek, «Agar biz o'z vaqtida uzoqni ko'zlab, ertaga hayotga

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida» (O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 6-son, 70-modda)

kirib kelayotgan yoshlarimizning chuqur bilim va kasb-hunar egallashi uchun zamin yaratmasak, ularni zamon talab qiladigan mutaxassis kadrlar etib tayyorlamasak, bugungi kunda butun dunyoni qamrab olgan moliyaviy-iqtisodiy inqiroz davrida yurtimizda tinchlikni saqlab, iqtisodiyotimizning barqaror o'sish sur'atlarinida minlashga, ayni shunday og'ir sharoitda xalqimiz hayotining tobora yuksalishiga erisha olarmidik? Yo'q albatta.

Hamamizga teran bir haqiqat ayon bo'lishi kerak-biz yurtimizning ertangi rivoji yo'lida qanday chuqur o'ylangan dasturlarni tuzmaylik, bu rejalarni bajarish uchun qanday moddiy baza va imkoniyatlarni yaratmaylik, buning uchun qancha ko'p sarmoya safarbar etmaylik, ularning barchasini amalga oshiradigan, ro'yobga chiqaradigan qudratli bir omil borki, u ham bo'lsa yuqori malakali ish kuchi va yurtimizning ertangi kuni, taraqqiyoti uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir bo'lgan yetuk mutaxassis yoshlarimiz, desak, o'ylaymanki hech qachon xato bo'lmaydi.

Shuning uchun ham bu o'ta muhim masalani doimo davlatimiz, jamiyatimizning asosiy vazifasi sifatida ko'rishimiz darkon².

Shu ma'noda mazkur darslik zamon talab qiladigan mutaxassis kadrlar tayyorlash, jumladan: «Buxgalteriya hisobi va audit», «Moliya», «Bank ishi», «Soliqlar va soliqqa tortish», «Iqtisodiyot», «Menejment», «Marketing» yo'nalishlari bo'yicha kadrlar tayyorlashni dolzarbligi bilan bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonunining 10-bandida qayd etilgan subyektlar va tashkilotlar tarkibiga kiradigan xo'jalik yurituvchi subyektlar, shuningdek, kreditorlar, mol yetkazib beruvchilar, aksiyadorlar va boshqa investorlar oldida ma'lum iqtisodiy ishonchga ega bo'lishni istagan xo'jalik yurituvchi subyektlar o'z moliyaviy hisobotini auditorlik tekshiruvidan o'tkazishlari shart qilib qo'yildi.

Darslik xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida sodir bo'ladigan moliyaviy-xo'jalik muomalalarini auditdan o'tkazishning uslubiy jihatlarni o'z ichiga oladi. Jumladan, auditning predmeti va usullari, auditorlik tekshiruvini tashkil etish, asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar auditi, moliyaviy investitsiyalar auditi, pul mablag'lari auditi, hisob-kitoblar auditi, tovar-moddiy zaxiralari auditi, subyektning ustav, qo'shilgan, zaxira kapitallari va boshqa muomalalarni audit uslubiyati

² Karimov I.A. O'zbekiston Konstitutsiyasi – biz uchun demokratik taraqqiyot yo'lida va fuqarolik jamiyatini harpo etishda mustahkam poydevordir. //Xalq so'zi, 2010-yil 6- dekabr.

bayon etilgan. Shuningdek, darslikda moliyaviy hisobot bo'yicha auditorlik hisoboti va auditorlik xulosasini tayyorlash tartibi keltirilgan.

Darslikni tayyorlashda buxgalteriya hisobi va auditorlik faoliyatiga oid me'yoriy hujjatlardan, shu soha bo'yicha MDH davlatlari va respublikamiz iqtisodchi olimlarining o'quv-uslubiy, nazariy va amaliy qo'llanmalaridan keng foydalanildi.

Darslik, asosan 5230900 «Buxgalteriya hisobi va audit» yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan. Shuningdek, undan 5230600 «Moliya», 5230700 «Bank ishi», 5230800 «Soliqlar va soliqqa tortish», 5230100 «Iqtisodiyot», 5230200 «Menejment», 5230300 «Marketing» yo'nalishlarida ta'lim olayotgan talabalar ham foydalanishlari mumkin.

Darslik albatta, ba'zi bir kamchiliklardan xoli emas. Shuning uchun, matnda uchragan kamchilik, fikr-mulohaza va takliflarni lutfan qabul qilamiz hamda Sizlarga oldindan minnatdorchiлик bildiramiz.

11-bob. UZOQ MUDDATLI AKTIVLAR AUDITI

11.1. Asosiy vositalar auditi hususiyatlari va amallari

11.1.1. Asosiy vositalar auditining me'yoriy asoslari

Asosiy vositalarning auditi quyidagi me'yoriy hujjatlar asosida amalga oshiriladi:

1. O'zbekiston Respublikasi «Buxgalteriya hisobi to'g'risida»gi Qonuni. 1996- yil 30- avgustda tasdiqlangan.

2. O'zbekiston Respublikasi «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonuni. Yangi tahrirda 2000 yil 26 mayda 78-11-son bilan tasdiqlangan.

3. O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi. 2008-yil 1-yanvardan e'tiboran kuchga kirgan O'zbekiston Respublikasi 25.12.2007-yil O'RQ-136-son Qonuni bilan tasdiqlangan (o'zgartirishlar bilan).

4. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi 1996 yil 29 avgustda 257-1- sonli O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qarori bilan 1997-yil 1-martdan kuchga kiritilgan (o'zgartirishlar bilan).

5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 5-fevraldagi 54-sonli «Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish bo'yicha xarajalar tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi haqidagi Nizom» (o'zgartirishlar bilan).

6. «Inventarizatsiya vaqtida aniqlangan mol-mulkning kamomadi va ortiqchasini buxgalteriya hisobi va soliqqa tortish tartibi haqidagi Nizom». 2001-yil 20-iyunda 56G'2001-38-son bilan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Davlat Soliq qo'mitasi tomonidan tasdiqlangan. 2001-yil 23-iyulda 1054-son bilan O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olingan.

7. «Balansdagi asosiy vositalarni hisobdan chiqarish tartibi haqida Nizom». 2001-yil 28-fevralda 26-son bilan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan.

8. «2001-yil 1-yanvar holatiga ko'ra asosiy vositalarni qaytadan baholash tartibi haqidagi Nizom». 2001- yil 2- fevralda RA-01G'8-6a, 17-03G'113A, 2001-32-sonlar bilan O'zbekiston Respublikasi Makroiqtisodiyot va statistika vazirligi, Moliya vazirligi va Davlat Soliq qo'mitasi Qarori bilan tasdiqlangan.

9. Moliyaviy hisobot shakllarini to'ldirish qoidalari. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 2002-yil 27-dekabrda 140-sonli buyrug'i.

10. 1-sonli «Hisob siyosati va moliyaviy hisobot» O'zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobi milliy standarti (BHMS). 1998-yil

26-iyulda 474-son bilan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan va 1998-yil 14-avgustda Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olingan. 1-sonli «Hisob siyosati va moliyaviy hisobot» O'zbekiston Respublikasi BHMS siga izohlar.

11. 5-sonli «Asosiy vositalar» O'zbekiston Respublikasi BHMS. 2003 yil 09 oktyabrda 114-son bilan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan va 2004 yil 20 yanvarda 1299-son bilan Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olingan.

12. «Xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy-xo'jalik faoliyati buxgalteriya hisobi schyotlar rejasi va uni qo'llash haqida yo'riqnoma» 21-sonli BHMS. 2002 yil 9 sentyabrda 103-son bilan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan va 2002 yil 23 oktyabrda 1181-son bilan Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olingan.

13. «Inventarizatsiyani tashkil qilish va o'tkazish» O'zbekiston Respublikasi 19-sonli BHMSsi. 1999 yil 19 oktyabrda EGG 17-19- 2075-son bilan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan va 1999 yil 2 noyabrda 833-son bilan Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olingan.

14. «Moliyaviy hisobot to'g'risida auditorlik hisoboti va auditorlik xulosasi» 70-sonli O'zbekiston Respublikasi Auditorlik faoliyati milliy standarti (AFMS). 2001 yil 14 fevralda 20-soni bilan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan va 2001 yil 10 martda 1016-son bilan Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olingan.

15. «Ma'lumotlarni kompyuterda qayta ishlash sharoitida audit» O'zbekiston Respublikasi 11-sonli AFMS. 1999 yil 91 sentyabrda 76-son bilan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan va 1999 yil 23 sentyabrda 823-son bilan Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olingan.

16. «Soliq hisobotining shakllarini tasdiqlash to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 29.12.2007 yil N 111 sonli va Davlat Soliq qo'mitasining 29.12.2007 yil N 2007-66 sonli qarori. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 21.01.2008 yil N 1760 son bilan ro'yxatga olingan.

11.1.2. Auditning maqsadi, vazifalari va manbalari

Asosiy vositalar auditining bosh maqsadi – korxonaga egaligida bo'lgan, korxonaga faoliyatida bir yildan ortiq foydalaniladigan va qayta sotish uchun mo'ljallanmagan moddiy va nomoddiy aktivlar harakati va ular bo'yicha amortizatsiya ajratmalari to'g'ri hisoblanganiga va balans,

hamda moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotlarda BHMS talablariga mos aks ettirilganiga ishonch hosil qilishdan iborat.

Asosiy vositalar bo'yicha audit tekshiruvini o'tkazish jarayonida auditorning vazifalari quyidagilardan iborat:

- asosiy vositalar harakati va ular bo'yicha amortizatsiya ajratmalarini hisoblashga nisbatan samarali ichki nazorat tizimining tashkil etilganligini tekshirish va uning sifatini baholash;

- buxgalteriya tizimi ma'lumotlari va moliyaviy hisobotlarda aks ettirilgan asosiy vositalar va haqiqatdan ham mavjud va ular bo'yicha hisoblashlar haqiqatdan ham ro'y berganligiga ishonch hosil qilish;

- asosiy vositalarning barchasi to'liq hisobga olinganligini tekshirish;

- asosiy vositalar harakati va ular bo'yicha amortizatsiya ajratmalarini hisoblashda arifmetik amallar to'g'ri bajarilganligini o'rganish;

- balans hisobotida asosiy vositalar haqiqiy qiymatida aks ettirilganligini baholash;

- balans hisobotida debitorlik va kreditorlik qarzlari to'g'ri guruhlashtirilganligiga va agar zarurat bo'lsa, ular bo'yicha zaruriy qo'shimcha ma'lumotlar ilovalarda to'liq va to'g'ri keltirilganligiga ishonch hosil qilish.

Asosiy vositalar auditining asosiy vazifalariga muvofiq tekshiruvni etti yo'nalishga ajratish mumkin:

- asosiy vositalar mavjudligi va saqlanishining auditi;

- asosiy vositalar harakatining auditi;

- asosiy vositalar bo'yicha eskirish to'g'ri hisoblanganligining auditi;

- asosiy vositalar qabul qilinishi bo'yicha operatsiyalarni tekshirish;

- asosiy vositalar tugatilishi to'g'ri hisobga olinganligini tekshirish;

- asosiy vositalarni ta'mirlash bo'yicha xarajatlar asoslanganligini tekshirish;

- asosiy vositalarga oid operatsiyalar to'g'ri soliqqa tortilganligini tekshirish.

Yuqoridagi vazifalarni amalga oshirish asosiy vositalar yuzasidan audit dalillariga asoslanadi. Asosiy vositalarni audit qilish vaqtida foydalaniladigan audit dalillari korxonada qabul qilingan hisob siyosatiga bog'liqdir. Bular jurnal-orderli, memorial-orderli, soddalashtirilgan, kompyuterda ishlov uchun yo'naltirilgan, shuningdek, qo'llaniladigan registrar ro'yxati, ularning tuzilishi, ulardagi yozuvlar muntazamligi va yozuv usullari bilan belgilanadi. Lekin, asosiy vositalar bo'yicha

operatsiyalarni hisobga olish yuzasidan qanday shakl qo'llanishiga qaramasdan ular dastlabki hisob hujjatlari quyidagi umumlashtirilgan idoralararo shakllarida rasmiylashtirishi lozimligini unutmaslik kerak:

AV-1 shakli - asosiy vositalarni qabul qilish-topshirish dalolatnomasi (yuk xati);

AV-3 shakli - ta'mirlangan, qaytadan tiklangan va zamonaviylashtirilgan obyektlarni qabul qilish-topshirish dalolatnomasi;

AV-4 - asosiy vositalarni hisobdan chiqarish dalolatnomasi;

AV-4a - avtotransport vositalarini hisobdan chiqarish dalolatnomasi;

AV-6 - asosiy vositalarni hisobga olish bo'yicha inventar varaqasi va boshqalar.

Asosiy vositalar va ular bo'yicha eskirishning sintetik hisobi 13, 10, 10G`1-sonli jurnal-orderlarda olib boriladi, ma'lumotlarni kompyuterlashtirilgan texnologiyasi qo'llanilganda esa – «Asosiy vositalarni hisobga oluvchi schyotlar», «Asosiy vositalarning eskirishini hisobga oluvchi schyotlar» schyotlari bo'yicha debet va kredit aylanmalarining mashinogrammalarida; Bosh kitobda; buxgalteriya balansda (1-sonli shakl); «Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot»da (2-sonli shakl); «Asosiy vositalar harakati to'g'risidagi hisobot»da (3-sonli shakl) olib boriladi.

11.1.3. Asosiy vositalar auditining rejasi va dasturini tayyorlash

Asosiy vositalar hisobining auditorlik tekshiruvini rejalashtirish iqtisodiy subyekt auditorlik tekshiruvining yig'ma umumiy rejasi va yig'ma dasturi asosida amalga oshiriladi. Asosiy vositalarni tekshirishga oid umumiy reja yuqorida qayd etilgan bo'limlar bo'yicha audit yo'nalishlarini hisobga olishi lozim.

Rejalashtirish bosqichida audit rejasi va dasturining mohiyati auditor tomonidan quyidagi vazifalarning amalga oshirilishi bilan uzviy bog'liq:

- baholash va asoslovchi testlarni ishlab chiqish;
- asoslovchi testlarni qo'llash va asosiy vositalar yuzasidan ichki nazorat tizimi bo'yicha hisobot tayyorlash.

Yuqoridagi vazifalarning amalga oshirilishi yakunida ichki nazorat tizimi etarli darajada sifatli deb topilsa auditor tekshiruv ko'lamini qisqartirishi va mos ravishda audit rejasi va dasturining batafsilligi xam qisqartirilishi mumkin. Umumiy ko'rinishdagi audit rejasi va dasturining namunasi 11.1. va 11.2-jadvallarda keltirilgan.